

Висновки. Існуюча мережа ПЗФ не забезпечує достатньою мірою збереження ландшафтно-біотичного різноманіття Мурованокуриловецького району. Для цього є необхідним розширення ПЗФ за рахунок існуючих об'єктів і територій, підвищення їх статусу і створення нових на основі цінних для заповідання ділянок. Звідси, необхідністю часу є визначення сучасного екологічного стану ландшафтів і окремих природних компонентів на території Мурованокуриловецького району, а також в межах існуючих заповідних об'єктів і територій району. Проведення подальших наукових досліджень дасть можливість не тільки виявити перспективні для резервування території, але й допоможе встановити доцільність перебування в складі ПЗФ природоохоронних територій різних рівнів.

Список використаних джерел

1. Єлісавенко Ю.А. Особливо цінні для збереження ліси в структурі регіональної екомережі Вінниччини / Ю.А. Єлісавенко // Матеріали науково-практичної конференції "Природозаповідання як основна форма збереження біорізноманіття" (20-21 вересня 2012 року). – Кременець: ТОВ "ПАПРУС-К", 2012. – С. 478-483.
2. Єлісавенко Ю.А. Формування каркасу регіональної екомережі Східного Поділля на підставі перспективних заповідних об'єктів і територій в структурі лісового фонду / Ю.А. Єлісавенко // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2018. – Т. 28.№7. – С. 74-77.
3. Єлісавенко Ю.А. Перспективные лесные заповедные объекты и территории Восточного Подолья в структуре региональной экологической сети / / Ю.А. Єлісавенко // Stiinta Agricola. – Chişinău, 2018, №. 2. – С. 82-86.
4. Мудрак О.В. Еталони природи Вінниччини / О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак, В.М. Поліщук та ін. [Монографія] // За ред. О.В. Мудрака. – Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД" 2015. – 540 с.
5. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа: навч. посіб. / С.Ю. Попович. – К.: Арістей, 2007. – 480 с.
6. Природоохоронне законодавство України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> – Назва з екрану
7. Департамент агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької ОДА: веб-сайт. URL: <http://www.vin.gov.ua/dep-apr>. (дата звернення: 3.04.2019).

УДК 504.54(477/44)

Мала Оксана Антонівна, магістр спеціальності "Екологія", КВНЗ "Вінницька академія неперервної освіти".

Науковий керівник: **Струкевич О.К.** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри філології та гуманітарних наук КВНЗ "Вінницька академія неперервної освіти".

ІСТОРИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Анотація. Стаття виконана на основі проведеного ретроспективного аналізу розвитку заповідної справи в різні історичні періоди на території сучасної Вінницької області. Встановлено, що даний процес охорони природи має багату історію. На основі ретроспективного аналізу виділено історичні періоди розвитку заповідної справи на території сучасної Вінницької області. Виявлено, що розвиток справжньої наукової заповідної справи у Вінницькій області зародився на початку ХХ століття і на початкових етапах розвитку природно-заповідний фонд мав дуже мізерний показник. Встановлено, що і сьогодні показники розвитку заповідної справи у Вінницькій області не є оптимальними.

Ключові слова: заповідна справа, природно-заповідний фонд, заповідні об'єкти і території, історичні періоди, охорона біоландшафтного різноманіття.

Summary. *The article was made on the basis of a retrospective analysis of the development of the reserve business in different historical periods in the territory of modern Vinnytsia region. It has been established that this nature conservation process has a rich history. On the basis of a retrospective analysis, the historical periods of development of the protected area in the territory of the modern Vinnytsia region are highlighted. It is revealed that the development of a true scientific reserve in Vinnytsia region was born in the early twentieth century and at the initial stages of development the nature reserve fund had a very meager indicator. It is established that today the indicators of the development of nature conservation in Vinnytsia region are not optimal.*

Key words: *conservation, nature conservation fund, protected sites and territories, historical periods, biodiversity conservation.*

Постановка проблеми. Заповідна справа – це система організаційних, наукових, правових, виховних та інших заходів, спрямованих на охорону і розвиток природно-заповідного фонду України. Організаційно-правові основи ведення заповідної справи визначені Законом «Про природно-заповідний фонд України» [3, 6].

Заповідні території служать банками генетичної інформації природи, матеріальною базою її рекреації; особливими науковими лабораторіями, музеями природи, її еталонами; а садово-паркові території вказують, на що здатен геній людини в раціональному використанні, удосконаленні і навіть перетворенні ландшафтів природи.

Вирішення проблем збереження природних та антропогенних комплексів як складових біотичного різноманіття та збільшення кількості природно-заповідного фонду на території Вінницької області є важливим аспектом екологічної безпеки регіону. Для вирішення цієї проблеми потрібно провести історичний аналіз розвитку заповідної справи щодо збереження природних та антропогенних комплексів з початку її становлення.

Матеріали й методи досліджень. На основі загальноприйнятих методик, картографічних матеріалів та літературних джерел, проведено історичну періодизацію розвитку заповідної справи у Вінницькій області.

Об'єкт дослідження – об'єкти і території природно-заповідного фонду Вінницької області, які створювалися в різні історичні періоди.

Предмет дослідження – історичні чинники, які впливали на стан функціонування і розвитку природно-заповідного фонду Вінницької області.

Методи дослідження – картографічний, аналітично-діагностичний, метод ретроспективного аналізу, описовий.

Результати досліджень. На основі опрацьованих літературних джерел та проведених дослідженнях в галузі заповідної справи нами виділені такі історичні етапи [2, 5]:

I. Дохристиянський етап (з початку і до хрещення Київської Русі). Ідеї охорони природи, які стали основою формування заповідних об'єктів територій беруть свій початок ще з часів Київської Русі. Ще до прийняття християнства існували «заповідні» велетенські дуби доступ до яких дозволявся лише окремим людям «жерцям», були також священні гаї в які пересічним

людям вхід був заборонений і т.д. Все закінчилося хрещенням Русі і зняттям всіх заборон.

II. Етап Київської Русі (IX-XIV ст.). В цьому етапі процес заповідання пов'язувався з указами князів про заборону вирубки лісів, полювання чи риболовлі в певних місцях, які складали певний інтерес для правлячої верхівки.

III. Польсько-литовський етап (XIV-XVII ст.). Даний етап також характеризується заборонаю вирубки лісів, якщо вони мали оборонну функцію від нападів південних кочових народів. Також заборонялося полювати та території, які належали тим чи іншим феодалам.

IV. Імперський етап (XVII - початок XX ст.). Цей етап дещо схожий на попередні, він також характеризується певними заборонами на природокористування як з боку приватних землевласників так і з боку державних органів влади. Проте з середини XIX ст. починає зароджуватися ідея заповідності, яка дещо схожа на її сучасний образ. До XIX ст. процес розвитку заповідання обмежувався лише обмеженнями та заборонаю землевласника користуватися природними ресурсами іншим жителям тієї чи іншої території.

V. Радянський етап (з 1918 р. – до 1991 р.). В цьому етапі спочатку ідея розвитку заповідної справи була відкинута на задній план спочатку громадянською та визвольною війнами. Потім пішли тотальні колективізація, індустріалізація та репресії, що також не сприяло розвитку заповідної ідеї. Далі Друга світова війна також не дала можливості заповідати території.

Уперше на території сучасної Вінницької області природоохоронна робота була започаткована у 1925 році – постановою губернського комітету взято під охорону цінну рідкісну декоративну рослину береку на півдні області. Як зазначає М. Шаліт, вперше розвиток заповідної справи на наукових засадах в межах Вінниччини розпочато в 1929 році зі створення першого заповідного об'єкта, а саме ботанічного заказника «Бритавський» на території сучасного Бритавського лісництва Чечельницького ЛГ, де були взяті під охорону вододільні еталонні ліси в складі яких переважали дуб звичайний та дуб скельний [2].

До 60 – х років процес заповідної справи ще не набув інтенсивного розвитку, але відбір заповідних об'єктів проводився у межах природних стиглих та перестійних дубових насадженнях Вінницького ЛГ, Михайлівського лісництва, де було проголошено пам'ятку природи місцевого значення «Кабачок».

В 70-х роках з метою відтворення цінних мисливських тварин в лісових насадженнях було створено чотири заказники, а саме: урочище Буго-Деснянська лісова дача Вінницького ЛГ (1073 га); урочище Соколовецька дача Крижопільського ЛГ (219 га); урочище Бронницькі Линники при Могилів-Подільській районній раді УТМР (295 га).

В 1974 році постановою Ради міністрів УРСР від 28.10.74 р. № 500 було створено вперше лісовий заказник загальнодержавного значення «Марксова дубина» в Брацлавському лісництві (Немирівський район), площею 295 га.

В 80-х роках процес заповідної справи на територій Вінницької області набув піку свого розвитку. Переважна більшість заповідних об'єктів та територій були створені саме в 80-х роках і рівень заповідності став 0,4% від загальної площі області.

В 1983 році рішенням обласного виконкому було створено 6 лісових заказників місцевого значення, що склали в сумі 87 га від загальної площі природно-заповідного фонду (ПЗФ) області, а саме: Заповідні модрини (Барський район, 13,3 га), Вороновицька дача (Вінницький район, 14 га), Калинівський та Сосновий бір (Калинівський район, 11 га та 17,7 га), Брацлавська дача (Немирівський район, 12 га), Моївська дача (Чернівецький район, 19 га).

В 1984 році результатом спільної роботи лісівників та природоохоронців регіону стало створення нових заповідних об'єктів до складу яких ввійшли штучно створені високопродуктивні лісові масиви з участю корінних порід і порід екзотів, поодинокі вікові дерева та дерева-велетні. Так згідно рішень Вінницького облвиконкому за 1984 рік було створено 2 ботанічні пам'ятки природи загальнодержавного значення (12,5 га), 33 місцевого значення (4766,25 га) і 30 заповідних урочищ (735 га).

V. Етап незалежності (з 1991 р. до прийняття Конституції України). З отриманням Україною довго омріяної незалежності в нашій державі настали кризові економічні проблеми. Спочатку 90-ті роки стали періодом застою в розвитку заповідної справи на території Вінницької області. Так продовжувалося до 1996 року. Потім процес почав рухатися вперед, відновилися природоохоронні роботи на законодавчому рівні.

З 1999 року з розвитком наукових досліджень заповідна справа на Вінниччині дещо активізувалася, так в Тиврівському лісництві Вінницького ЛГ (Тиврівський район) рішенням обласної ради було створено 4 ботанічні пам'ятки природи місцевого значення в високопродуктивних букових насадженнях штучного походження віком 50 років, що зростають за межами ареалу свого поширення.

VI. Сучасний етап (з початку XXI ст.). З 2000 року процес розвитку заповідної справи на території Вінницької області набув принципово нового значення. Заповідні об'єкти і території стали відбирати по принципу включення їх як перспективних структурних компонентів майбутньої проектованої регіональної екомережі в структурі національної екомережі України [1-4].

В 2008-2009 рр. було створено три регіональні ландшафтні парки, а саме: "Середнє Побужжя" (2618,2 га), "Дністер" (5049,07 га) та "Мурафа" (3452,7 га) і в них будуть охоронятися включені лісові масиви. Також у 2009 році було створено один національний природний парк "Кармелюкове Поділля" (20203,4 га) на базі Бритавського ботанічного заказника загальнодержавного значення (3259 га) і Червоногреблянського ботанічного заказника місцевого значення (1492 га), де охороняється біорізноманіття на ценотичному рівні лісових асоціацій (*Querceta roborus*, *Querceta petraeae*) Зеленої книги України, а також інші види рослин, що занесені до Червоної книги України [1, 4-7].

В 2013 році було створено регіональний ландшафтний парк "Немирівське Побужжя" на загальній площі 5678 га.

І сьогодні продовжуються роботи із розвитку заповідної справи на території Вінницької області, даній проблематиці дослідження присвячено ряд праць Мудрака О.В., Гудзевича А.В., Мудрак Г.В. Єлісавенка Ю.А, Кравчук Г.І. та ін. в яких ґрунтується ідея збільшення показника заповідності території в межах Вінницької області.

Як показують результати проведеного ретроспективного аналізу кількість природно-заповідних об'єктів і територій на протязі семидесяти років збільшилася з однієї заповідної території з 1932 року до сучасних 420 одиниць станом на 2019 рік, що розрізняються за різними категоріям заповідності. Площа ПЗФ також збільшилася з 0,2 га до понад 57 тис. га, що свідчить про активну позицію області в галузі охорони природи. % заповідності території на даному проміжку часу збільшився майже в 30 разів і становить 2,25%, але він ще не відповідає загальноприйнятим європейським стандартам.

Висновки. Отже, згідно з проведеними дослідженнями, виділено історичні етапи розвитку заповідної справи на території Вінницької області. Визначено, що її витoki сягають сивої давнини і проводили протягом тисячоліття з неоднаковими темпами й стратегіями і вона завжди зазнавала розвитку та занепаду залежно від обставин, що мали вплив на неї. Також етапізація чітко показує, що тривалий час, а саме до ХХ ст., розвиток заповідної справи мав зовсім неохоронний характер та проводився без заповідання особливо цінних і еталонних лісових масивів, озер, боліт, степових ділянок, а також визначних парків та інших об'єктів, які складають цінність для охорони збереження біорізноманіття. Це й призвело до втрати цінних лісових масивів, ділянок степу та деградації доквілля. І лише з 20-х років ХХ ст. розпочинається формування об'єктів природно-заповідного фонду. І сьогодні ця проблема не дійшла до логічного завершення. На нашу думку, формування екомережі Вінницької області та включення до її складу ряду нових об'єктів та територій природно-заповідного фонду повинно позитивно вплинути на впровадження стратегії збалансованого природокористування та збереження біотичного різноманіття.

Перспективи досліджень. Дана тема дослідження є досить актуальною з огляду на загострення екологічної кризи як в межах території Вінницької області так і в межах території України. Процес розвитку заповідної справи є важливим інструментом досягнення цілей та стратегії збалансованого розвитку. В сучасних умовах удосконалення законодавчої бази в галузі природоохоронного законодавства необхідно застосовувати сучасні європейські природоохоронні директиви та нормативно правові акти.

Список використаних джерел

1. Еталони природи Вінниччини / О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак, В.М. Поліщук, С.Л. Кушнір, Ю.А. Єлісавенко, М.М. Ганчук, Т.В. Бриндак [Монографія] // За заг. ред. О.В. Мудрака. – Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД" 2014. – 532 с.
2. Єлісавенко Ю.А. Історія збереження лісових угідь Вінниччини. / Ю.А. Єлісавенко, О.В. Мудрак // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.10. – С. 89-95.
3. Заповідна справа // Юридична енциклопедія: [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (від. ред.) [та ін.] – К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 2: Д - Й. – 744 с.

4. Мудрак О.В. Функціонально-просторова оптимізація каркасу екомережі Вінницької області / О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак, Ю.А. Єлісавенко // Національна екологічна політика в контексті європейської інтеграції України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2011 р.) – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2011. – С. 176-180.
5. Мудрак О.В. Збалансований розвиток екомережі Поділля: стан, проблеми, перспективи: Монографія. / О.В. Мудрак. – Вінниця: «СПД Главацька Р.В.», 2012. – 914 с.
6. Природоохоронне законодавство України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> – Назва з екрану.
7. <https://uk.wikipedia.org/wiki> – офіційний сайт Вікіпедії

УДК 504.6

Нестерова Тетяна Володимирівна, магістр спеціальності “Екологія”, КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

Науковий керівник: **Рябокоть О.В.** – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології, природничих та математичних наук КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

ЛІСОВІ ЕКОСИСТЕМИ КАЛИНІВСЬКОГО РАЙОНУ В СТРУКТУРІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

Анотація. *Стаття виконана на основі проведення досліджень щодо оцінки стану лісових екосистем Калинівського району. В основу методики дослідження взято аналітичне оброблення отриманих даних щодо збереженості лісових екосистем Калинівського району в структурі локальної регіональної екомережі. Встановлено, що лісові екосистеми представлені в недостатній кількості в структурі природно-заповідного фонду. В ході роботи було встановлено, що існуючі лісові заповідні території мають критичний стан. Результатом проведеної роботи стали пропозиції щодо збереження біорізноманіття лісових екосистем Калинівського району.*

Ключові слова: *екологічний стан, лісові екосистеми, природно-заповідний фонд, біотичне різноманіття, екомережа.*

Summary. *The article is based on the research on the assessment of the forest ecosystems of the Kalynivka district. The research methodology is based on the analytical processing of the obtained data on the conservation of forest ecosystems of the Kalynivka district in the structure of the local regional eco-network. It has been established that forest ecosystems are underrepresented in the structure of the nature reserve fund. In the course of the work it was established that the existing forest protected areas are in a critical condition. The work carried out resulted in proposals to preserve the biodiversity of the forest ecosystems of the Kalynivka district.*

Key words: *environmental condition, forest ecosystems, nature reserve fund, biotic diversity, ecological network.*

Постановка проблеми. В умовах інтенсивного лісокористування, дбайливе ставлення до лісів, раціональне використання їхніх багатств, турбота про відновлення та підвищення їх продуктивності є одним з головних завдань держави. Сьогодні актуальним питання посилення середовищевірних та інших функцій лісу окрім функції джерела деревини. А тому дослідження лісових екосистем на даний час досить актуальне і необхідне.

Збереження лісових екосистем є важливим чинником збереження біотичного і ландшафтного різноманіття та формування сталого розвитку регіонів. В даний час в умовах великої розораності ґрунтів, ліси є найбільш самодостатніми та